

ПОЛЬСЬКИЙ СУСПІЛЬНО-ХРИСТІЯНСЬКИЙ РУХ У ГАЛИЧИНІ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ (1900–1980-ті рр.)

У статті проаналізовано історіографічний комплекс праць 1900–1980-х рр., присвячених проблемам політичної, національно-культурної діяльності польського суспільно-християнського руху у Галичині наприкінці XIX — на початку XX ст., з'ясовано перспективи подальшого вивчення окресленої наукової проблеми.

Ключові слова: суспільно-християнський рух, історіографічні джерела, історіографія, Галичина.

У кінці XIX — на початку XX ст. у слов'янських землях Австро-Угорщини відбуваються значні політичні, соціальні і культурні зміни, пов'язані з процесом поглиблення кризи дуалістичної монархії. Для Галичини, однією з найзначніших провінцій Австро-Угорської монархії, характерною була докорінна зміна партійно-політичного життя, поява нових ідеологічних течій і реорганізація уже існуючих. Саме для цього періоду характерним є заснування різноманітних політичних угруповань в тому числі клерикального характеру.

Актуальність теми визначається постановкою проблеми, яка не стала предметом окремого історичного дослідження. Стаття є новаторською, більшість аналізованих у ній праць ще не були перекладені українською мовою. Таким чином, вітчизняні історики отримують можливість ознайомитися із останніми найбільш вагомими надбаннями історіографії, яка стосується функціонування польського суспільно-християнського руху в Галичині наприкінці XIX — на початку XX ст.

Мета дослідження полягає у тому, щоб висвітлити основні аспекти історіографії 1900–1980-х рр. щодо функціонування польського суспільно-християнського руху в Галичині досліджуваного періоду.

Завданням статті є критичний аналіз зарубіжної історіографії 1900–1980-х рр., у якій розкриваються різноманітні аспекти досліджуваної проблеми. Вирішення цього завдання допоможе усвідомити діяльність польських клерикальних партій та організацій у Галичині та проаналізувати основні орієнтири зарубіжних студій проблем суспільно-християнського руху.

Слід зазначити, що окреслена проблематика практично зразу знайшли своє відображення у історичній науці. На початку XX ст. з'являються праці, у яких можемо знайти інформацію про клерикальні партії та організації Галичини.

* *Кліш Андрій* — кандидат історичних наук, доцент кафедри стародавньої та середньовічної історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, klish_andriy@ukr.net.

М. Жигулінський у праці «Декілька ідей про соціальні питання на основі енцикліки «*Rerum novarum*»» зазначав, що суспільно-християнський рух намагався вирішити соціальні проблеми на основі християнських цінностей, скеровувався проти прагнень соціал-демократії. Духовенство звинувачувало традиційні профспілки, що вони, незважаючи на критику капіталізму та великих економічних реформ, не цікавилися врегулюванням умов землеволодіння. Натомість, соціал-демократи, на думку автора, значно виграли б за рахунок очікуваного зубожіння суспільства¹.

Загальні оцінки ідеології та найважливіших тенденцій розвитку суспільно-християнського руху вже в кінці XIX — на початку XX ст. подано у роботах сучасників — відомих громадсько-політичних діячів. Зокрема, А. Пехнік² подав до певної міри цілісне уявлення про виникнення й розвиток суспільно-християнського руху в Галичині. Проте партійні позиції автора помітно позначилися на праці, не дозволяли йому об'єктивно висвітлити підняті питання. Праця має значною мірою публіцистичний характер, хоч і містить цікавий фактичний матеріал.

У 1900 р. вийшла праця «Політичні партії в Галичині напередодні виборів», підписана криптонімом «*W. Z. L.*»³. У ній охарактеризовано основні етапи становлення польського суспільно-християнського руху, зокрема, детально описано діяльність С. Стояловського, зазначивши, що він негативно відносився до євреїв, як до «пиявок християнського народу». Автор робить висновок про те, що діяльність С. Стояловського була шкідливою для Галичини, оскільки той «був добрим оратором, але поганим політиком»⁴.

Внесок у розробку проблеми був зроблений і представниками інших суспільно-політичних напрямів, які теж трактували події, виходячи з власних ідейних переконань і партійно-політичних симпатій. Зокрема, відзначимо роботу В. Фельдмана «Партії та політичні програми в Галичині 1846–1906»⁵, у якій подано короткі свідчення про структуру та програмні засади Польського народного центру (ПНЦ). Як прихильник демократичного політичного табору, дослідник достатньо критично оцінював діяльність клерикалів. У цій праці охарактеризовано партійне будівництво в Галичині. Проте при детальнішому розгляді дослідження виявилось дещо поверхневим. Зокрема, розглядаючи розділ, присвячений польському католицькому табору, відмітимо, що більш-менш детально представлена діяльність та програмні засади Християнсько-народної партії (ХНП) та ПНЦ, натомість практично відсутня інформація про інші клерикальні партії. Слід зазначити, що позиція автора доволі тенденційна і

¹ *Żyguliński M.* Kilka myśli z kwestii socjalnej na tle encykliki «*Rerum novarum*» / Michał Żyguliński. — Tarnów 1899. — S. 37.

² *Pechnik A.* O demokracji chrześcijańskiej i o Stronictwie katolicko-narodowem / A.P. — Lwów, 1901. — 29 s.

³ *W. Z. L.* Stronictwa polityczne w Galicyi w przededniu wyborów / *W. Z. L.* — Kraków: Nakł. i druk. W. L. Anczyca i Sp., G. Gebethner i Sp., 1900. — 83 s.

⁴ *Ibid.* — S. 60.

⁵ *Feldman W.* Stronictwa i programy polityczne w Galicyi, 1846–1906. T. 2. — Kraków: Książka, 1907. — 371 s.

це не сприяє об'єктивності дослідження. Проте, у праці можна віднайти певний фактологічний матеріал, необхідний для розуміння політичних процесів у Галичині упродовж початку ХХ ст.

Із праць міжвоєнного періоду можна відзначити докладну біографію єпископа Юзефа Більчевського, що вийшла з-під пера Мечислава Тарнавського⁶ (перевидана у Кракові в 1991 р.)⁷. передусім йдеться про інтерес до нього, як до представника церкви, і вже потім — як до діяча польського католицького руху і автору роботи про соціальному питанні.

Ще у 1937 р. побачив світ, політико-біографічний нарис, присвячений С. Стояловському, Ф. Качки⁸. Його праця містить цікавий конкретно-фактичний матеріал, однак загалом має публіцистичний характер, відображає лише найважливіші віхи з політичного життєпису С. Стояловського.

Цікавість до особистостей католицьких діячів цим не обмежилася, і вже у 1939 році у Львові вийшла книга С. Кеневіча про одного із основоположників польського суспільно-християнського руху в Галичині Адама Сапегі⁹. Ця праця присвячена аналізу його літературної творчості, перекладам віршів і тлумаченню Священного Писання, і у той же час вона свідчить про певний інтерес до витоків католицького руху в галицьких землях. Проте, загалом у 20–30-х рр. час неупередженого, наукового переосмислення історії польського суспільно-християнського руху початку ХХ ст. ще не настав.

Слід зазначити, що у міжвоєнній Польщі значного поширення набули християнські профспілкові організації, засновані ще на початку ХХ ст. Відповідно, були популярними історичні нариси про їх заснування та діяльність. Тут хотілося б зупинитися на працях безпосередніх керівників зазначених організацій Я. Пухалку¹⁰ та А. Войціцького¹¹.

Особливо хочеться відзначити фундаментальну працю К. Гжибовського, у якій подано оригінальні авторські спостереження. Йдеться про монографію «Галичина 1848–1914: історія політичної системи на тлі історії ладу Австрії»¹². Цінність цієї роботи для нас полягає у тому, що К. Гжибовський дав у ній загальну характеристику соціально-економічного стану галицьких земель.

⁶ *Tarnawski M.* Arcybiskup Józef Bilczewski: Krótki rys życia i prac Mieczysław Tarnawski. — Lwow: Nakł. Tow. «Bib-ka religijna», 1924. — 212 c.

⁷ *Tarnawski M.* Arcybiskup Józef Bilczewski. Krótki rys życia i pracy / Mieczysław Tarnawski. — Kraków: Inst. Teologiczny Książy Misjonarzy, 1991. — 139 s.

⁸ *Kącki Fr.* Ks. Stanisław Stojalowski i jego działalność społeczno-polityczna / Kącki Franciszek. — Lwów, 1937. — 230 s.

⁹ *Kieniewicz St.* Adam Sapieha / Kieniewicz St. — Lwów, 1939. — 420 s.

¹⁰ *Puchalka J.* Polskie Zjednoczenie Chrześcijańskich Związków Zawodowych z siedzibą w Krakowie J. Puchalka. — Kr 1921. — 51 s.

¹¹ *Wóycicki A.* Chrześcijański ruch robotniczy w Polsce. Monografia społeczna / A. Wóycicki. — Pz., 1921. — 204 s.

¹² *Grzybowski K.* Galicja 1848–1914: historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii / Konstanty Grzybowski. — Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1959. — 322 s.

З робіт, написаних у 1950-ті роки, хотілося б відзначити працю Кшиштофа Дуніна-Вонсовича «Історія народної партії»¹³. Вона не має безпосереднього відношення до історії католицького руху, проте в ній відображена загальна тенденція селянських організацій та спілок взаємодопомоги, кооперативів, що мала місце у Галичині в другій половині XIX — на початку XX ст. Робота носить переважно описово-систематичний характер і може бути корисною у якості ілюстративного матеріалу.

Певні аспекти діяльності клерикалів на початку XX ст. розглянуті Ю. Бушко¹⁴. Автор проаналізував їх позицію щодо питання виборчої реформи у Галичині.

Низку праць присвячено вивченню польської преси досліджуваного періоду. Слід сказати, що саме періодика є важливим комплексом матеріалів для вивчення громадської думки та соціально-політичної складової життя суспільства, оскільки на її сторінках у живій і злободенній формі відображаються події, ідеї та долі. При цьому варто пам'ятати, що тексти статей, що потрапили на сторінки газет і журналів, формують образ думок читача, «розходяться» у натовпі, часто доповнюючись влучними зауваженнями читачів, і таким чином стають надбанням широкого загалу.

У праці Ч. Лехіцького «Перше двадцятиріччя краківського «Głosu Narodu»¹⁵ охарактеризовано часопис «Głos Narodu» — пресовий орган ПНЦ. Незважаючи на те, що стаття видана у 1969 році, зібраний у ній матеріал зберігає свою актуальність. Фактичні дані, що містяться у праці, стали орієнтиром при пошуку специфічних видань католицько-політичного скерування. У іншій праці «З історії галицької преси на межі двох століть: («Ruch Katolicki» — «Przedświt»)¹⁶ Ч. Лехіцький проаналізував роль цих часописів у становленні польського суспільно-християнського руху в Галичині наприкінці XIX ст.

Характеристику партійної преси, у тому числі й клерикальної у зазначену епоху представив Є. Мислінський¹⁷. У його роботі, присвяченій західногалицькій пресі початку XX ст., містяться цінні відомості про джерела фінансування галицької періодики, тиражі, прибутки, авторські колективи, тематика видань, ставлення до них читачів, боротьба політичних партій за вплив на засоби масової інформації.

Значний внесок у дослідження польського суспільно-християнського руху, зокрема, у Галичині, зробив відомий дослідник, публіцист та громадський діяч

¹³ *Dunin-Wąsowicz K.* Dzieje stronnictwa ludowego w Galicji / Krzysztof Dunin-Wąsowicz. — Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1956. — 267 s.

¹⁴ *Buszko J.* Sejmowa reforma wyborcza w Galicji. — Warszawa, 1956. — 299 s.

¹⁵ *Lechicki Cz.* Pierwsze dwudziestolecie krakowskiego «Głosu Narodu» / Czesław Lechicki // *Studia Historyczne.* — Т. 12. — № 4. — Krakow, 1969. — S. 507–532.

¹⁶ *Lechicki Cz.* Z dziejów prasy galicyjskiej na przełomie dwóch wieków: («Ruch Katolicki» — «Przedświt») / Czesław Lechicki // *Studia Historyczne.* — 14/2. — 1971. — S. 161–189.

¹⁷ *Myśliński J.* Studia nad polską prasą społeczno-polityczną w zachodniej Galicji, 1905–1914 / Jerzy Myśliński. — Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1970 — 491 s.

К. Туровський¹⁸. Внесок цього дослідника полягає у тому, що він узагальнив відомі факти історії суспільно-християнського руху і першим зробив спробу розглянути цей феномен в усьому його різноманітті, визначив його місце у політичному спектрі, відмовившись від загальноприйнятих формальних установок про недієздатність цього руху. В цілому, цю спробу можна вважати вдалою: автор розкрив витoki руху, визначив, які верстви населення і з яких причин його підтримували. Науковий здобуток К. Туровського полягає у структуруванні наявного матеріалу, накопиченні фактологічної бази для майбутніх досліджень. У його праці теоретична частина зведена до необхідного мінімуму: автор не дотримується історіографічних міфів, намагається максимально детально та реалістично реконструювати історичні події. З іншого боку, в праці К. Туровського практично відсутній детальний аналіз клерикальної періодики (окрім часопису «Głosu Narodu»), а також не використовуються архівні матеріали.

На особливу увагу заслуговує праця А. Кудлачика «Католицька соціально-політична думка в Галичині в кінці XIX — початку XX ст.»¹⁹, у якій проаналізовано поняття «соціальний католицизм», розвиток католицького руху в західноєвропейських країнах, суспільно-політичну доктрину папи Лева XIII. Автор охарактеризував модель християнської держави: концепції «законної влади», питання відділення церкви від держави тощо. Також учений проаналізував тенденції розвитку соціальних рухів в Галичині та місце у них католицького руху, зосередивши увагу на політичному, економічному та суспільному житті другої половини XIX ст. — періоді формування партій та ідеологій.

Особливе місце у дослідженні відведено соціально-політичним концепціям С. Стояловського, у програмі котрого присутні багато значні соціальні, політичні та економічні чинники суспільно-християнського руху. До них можна віднести концепцію політичної влади, погляди на функції Церкви, права власності, суспільну рівність, соціальний солідаризм, а також відмову від класової боротьби та теорію «керованого господарства». У своїх програмах він керувався папськими настановами, а за прикладом організації соціальним та політичним товариствам звертався до праць В. Каттелера. С. Стояловський вивчав твори К. Маркса та Ф. Лассаля, намагаючись віднайти аналогію із вченням Євангелії. Соціальне питання він намагався трактувати з точки зору християнської рівності та справедливості. Соціальний радикалізм у нього поєднувався із клерикалізмом та антисемітизмом. Концепція нації формулювалася С. Стояловським на основі природного права, заснована на праві поляків на власну державу та незалежне існування. Він був проти ототожнення понять дворянства та нації, проте одночасно у понятті нація не враховував широкого загалу населення. У політиці

¹⁸ *Turowski K.* Historia ruchu chrześcijańsko-demokratycznego w Polsce / Konstanty Turowski. — Т. 1. — Warszawa: Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, 1989. — 590 s.

¹⁹ *Kudłaszyk A.* Katolicka myśl społeczno-polityczna w Galicji na przełomie XIX i XX wieku / Andrzej Kudłaszyk. — Wrocław: Politechnika Wrocławskiej, 1980. — 388 s.

германізації С. Стояловський бачив небезпеку не лише для поляків, але й для усіх слов'янських народів.

Слід виокремити працю німецької дослідниці А. Стаудахер²⁰, у якій автор на основі архівних джерел та опублікованих матеріалів зуміла прослідкувати еволюцію поглядів С. Стояловського, проаналізувати його діяльність на чолі селянського та суспільно-християнського рухів Галичини.

Важливим джерелом у вивченні зазначеної проблематики є праця Юзефа Майки «Соціальне вчення католицької церкви»²¹ (перекладена та перевидана у Мінську у 1994 р.)²². Він, на нашу думку, доречно зазначив, що першим об'єднанням суспільно-християнського скерування була ХНП С. Стояловського. Також автор згадав інші клерикальні угруповання, зокрема Християнсько-соціальне товариство, Національно-католицький союз. Ю. Майка наголосив, що зазначеним організаціям не вдалося отримати широкої суспільної підтримки в Галичині. На нашу думку, з цим важко погодитися, адже упродовж кінця ХІХ — початку ХХ ст. представники ХНП С. Стояловського, так звані «стояловчики» стабільно обиралися до Галицького сейму та Віденського парламенту, що свідчить про їхню популярність у краї. Окрім того у роботі не згадані інші політичні сили клерикального скерування, зокрема ПНЦ.

У радянській історіографії тема суспільно-християнського руху досліджувалася О. Величко у книзі «Політичний католицизм і робітничий рух у Австрії, 1918–1984»²³. Незважаючи на те, що у монографії йдеться вже не про Австро-Угорську імперію, а про національну державу, тут після Першої світової війни розвивалися тенденції, закладені у довоєнний період.

Таким чином, проаналізувавши історіографію 1900–1980-х рр. діяльності польського суспільно-християнського руху в Галичині можна зробити певні висновки. Значні успіхи досягнуті в документальній та публіцистичній роботі істориків. Низка праць присвячена діяльності одного із фундаторів польського суспільно-християнського руху в Галичині С. Стояловського. Однак, у історіографії написано мало праць, у яких би розкривався процес формування зазначеного руху, його соціальна база. Також потребують більш детального аналізу проблеми участі клерикалів у виборах до Галицького сейму та віденського парламенту, їх ставленні до соціального та національного питань. Проаналізовані праці не вичерпують всього комплексу робіт, присвячених дослідженню польського суспільно-християнського руху в Галичині кінця ХІХ — на початку ХХ ст. Тому залишається актуальним продовження вивчення цієї проблематики.

²⁰ *Staudacher A. L. Der Bauernagitator Stanisław Stojalowski. Priester, Journalist und Abgeordneter zum Österreichischen Reichsrat / Anna L. Staudacher // Römische Historische Mitteilungen. — 25 (1983). — S. 165–202.*

²¹ *Majka J. Katolicka nauka społeczna / Majka Józef. — Warszawa, 1988. — 501 s.*

²² *Майка Ю. Социальное учение католической церкви / Юзеф Майка. — Минск: «Беларусский Дом печати», 1994. — 480 с.*

²³ *Величко О.И. Политический католицизм и рабочее движение в Австрии, 1918–1984 / О.И. Величко; Отв. ред. Н.А. Ковальский. — М.: Наука, 1985. — 222 с.*

ПОЛЬСКОЕ ОБЩЕСТВЕННО-ХРИСТИАНСКОЕ ДВИЖЕНИЕ В ГАЛИЧИНЕ: ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМЫ (1900–1980-е гг.)

Андрей Клиш (кандидат исторических наук, доцент кафедры древней и средневековой истории Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка, e-mail: Klish_Andriy@ukr.net)

В статье проанализированы историографический комплекс работ 1900–1980-х гг., посвященных проблемам политической, национально-культурной деятельности польского общественно-христианского движения в Галиции в конце XIX — начале XX в., Выяснено перспективы дальнейшего изучения обозначенной научной проблемы.

Ключевые слова: общественно-христианское движение, историографические источники, историография, Галичина.

POLISH SOCIAL-CHRISTIAN MOVEMENT IN GALYCHYNA: HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM (1900–1980'S YEARS)

Andriy Klish (Ph.D. in History, Associate Professor of Ancient and Medieval History Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk, e-mail: Klish_Andriy@ukr.net)

The paper explores the complex historiographical works 1900–1980's, on the problems of political, ethnic and cultural activities of the Polish social-christian movement in Galycyna in late XIX — early XX century. Found the prospect of further study outlined a scientific problem.

Keywords: social-christian movement historiographical sources, historiography, Galicia.